

איזהו כבוד ואיזהו קידוש^א

הרב גרשון חנוך ולדנברג

זכרון לאשת חבר - חבר תרתי משמע, הרבנית יוכבד ענבל ע"ה

א.

שנינו בתוספתא (ברכות ג, ח), בסמוך להלכה הדנה בקידוש של שבת:
כבוד יום וכבוד לילה, כבוד יום קודם לכבוד לילה. אם אין לו אלא כוס אחד,
קדושת היום קודמת לכבוד היום ולכבוד הלילה.

דברים קרובים בבבלי פסחים (קה א')::

כבוד יום וכבוד לילה, כבוד יום קודם לכבוד לילה. ואם אין לו אלא כוס אחד
אומר עליו קידוש היום, מפני שקידוש היום קודם לכבוד היום והלילה.²
כלומר יש כבוד ביום וכבוד בלילה, וכן קדושת היום. כבוד היום קודם לכבוד
הלילה, וקדושת היום קודמת לכבוד היום ולכבוד הלילה.
מהו הכבוד ומהו הקידוש לא נתפרש, אבל מן הסיפא יש ללמוד ששניהם

א. הדברים הנדונים כאן מקבילים במידת מה למאמרו של ר"ד הנשקה 'לתולדות קידושא
רבא - לתלמודם של גאונים', תעודה י (תשנ"ו), עמ' 223-185 (להלן בקיצור: רד"ה).

אך הילכתי בדרך אחרת, השווה לדבריו שם 214 ואילך.

ב. בפנים: נוסח הדפוס וקטע BL Or. 5530. מן 'אומר' רבו הנוסחים, ומהם 'קידוש היום
קודם לכיבוד יום ולכיבוד לילה' כבתוספתא (קטע גניזה Yevr. III B 969, כ"י וטיקן
134, אוקספורד 366 [בשינויים קלים]). אלו שאר הנוסחים: קדוש היום קודם לכבוד
יום (אנלאו 271). קידוש לילה קודם לכבוד יום (מינכן 95). כבוד לילה קודם לכבוד יום
(וטיקן 125). קידוש לילה קודם לקידוש יום (ששון-לונצר, בהמ"ל 1608, מינכן 6).
[תמורת 'אם' וכו'] קידוש היום וקידוש הלילה, קידוש הלילה קודם לקידוש היום
(וטיקן 109 ב). יקדש היום קודם לכבוד שבת (קולומביה 295-294. וע' לשון שאילתות
שיובא להלן). לטעם ריבוי הנוסחים ע' רד"ה 217.

תלויים בכוס של יין. וכך פירש רשב"ם: "כבוד יום וכבוד לילה. אם אין לו יין הרבה לסעודה² או מיני מגדים, יניחם עד היום. קידוש היום. קידוש הלילה שמקדשין את היום על הכוס בלילה, קודם לכבוד יום. שלא ישתה אותו באמצע סעודה אלא יקדש בו בלילה קודם אכילה".¹

קרוב לזה שנינו במכילתא דרשב"י (שמות כ, ח):

את יום, אין לי אלא יום, לילה מניין. ת"ל לקדשו. [אם כן] מה ת"ל יום. כבוד יום קודם לכבוד לילה.³

בביאור הדברים דן ר"ד הנשקה,⁴ ולמסקנתו יש לפרש כך: אין לי אלא יום שצריך לקדשו במאכל ובמשקה ובכסות נקייה, כפי שנדרש במכילתא בהמשך מן 'לקדשו', לילה מניין? תלמוד לומר 'לקדשו', כלומר בשעת התקדש היום יש לקדשו במאכל ובמשקה ובכסות נקייה. אם כן מה תלמוד לומר 'יום' והרי כבר מן הלילה יש לנהוג במאכל וכו', וודאי שכך יש לנהוג גם ביום? להשמיענו שכבוד יום קודם לכבוד לילה.

אף במכילתא דרשב"י מפורש שיש כבוד ביום וכבוד בלילה, וכבוד היום קודם. אם נכון הפירוש, הכבוד הוא מאכל ומשקה וכסות נקייה, מעין פירוש רשב"ם.

נמצא ששווים התוספתא המכילתא והבבלי, ולדברי הכל 'כבוד היום' וכן 'כבוד הלילה' אלו דברים הבאים לכבוד השבת לענגו, כגון 'מאכל משובח ויין מבושם',⁵ ו'קידוש היום' זו כוס שמקדשין עליה את יום השבת בליל שבת.

ג. לשון רש"י 'אם יש לו יין הרבה לסעודה אחת', כלומר לסעודה אחת בלבד (על הגליון הוגה 'צ"ל אין', כנראה על פי רשב"ם, אך ברשב"ם חסרה התיבה 'אחת').

ד. לא מצאתי חולק על רש"י ורשב"ם, ועיין דברי ר"ש הנגיד בספר העתים סי' קנו, עמ' 216 ובהערות.

ה. ספק גדול אם המשך הדברים הוא ממכילתא דרשב"י גופה, או מבעל מדרש הגדול שממנו הועתק קטע זה במכילתא דרשב"י (ע' רד"ה 192). על כן לא הבאתיו.

ו. רד"ה 191.

ז. לשון פסקי ריא"ז, פסחים י כח.

ב.

אבל בירושלמי ברכות (ז, ה) באים הדברים בשינוי ניכר. נעתיק תחילה נוסח הדפוס (כ"י ליידין):

אמר ר' תנחום בר יודן, כבוד היום קודם לכבוד לילה,^ח קדושת הלילה קודמת לקדושת היום.
אי זהו כבוד היום, ר' יוסה בשם ר' יעקב בר אחא ור' אלעזר בר יוסף בשם רב, בורא פרי הגפן.

לשון הירושלמי קשה מכמה צדדים. תחילה, מהו 'כבוד'. אילו נפרש כמו בתוספתא ומכילתא ובבלי, שזהו יין הבא בתוך הסעודה לכבוד השבת, קשה למה יברך עליו ברכת הגפן כאמור בהמשך, והרי כבר בירך בקידוש, ובירושלמי למעלה (ו, ה) משמע שאם בירך על יין שלפני המזון פטר את היין שבתוך המזון,^ט ולא נראה שנחלקו האמוראים בדבר.

אילו נפרש 'קדושה' - ברכת קידוש אשר קדשנו במצוותיו וכו', ו'כבוד' - שתיית יין הקידוש, אם כן מהו 'קדושת הלילה קודמת לקדושת היום', והרי ביום אין אומרים ברכה זו. [בעל חרדים פירש שברכת קידוש ראוי לאומרה בלילה, ואם לא אמר בלילה יאמרנה ביום. ברם עדיין קשה הלשון 'קודמת',

ח. עד כאן נעתק בשבלי הלקט, הל' ראש השנה שו.

ט. בירושלמי שם: 'אמר רב חסדא, לא תנינן אלא בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, אבל אם בירך על היין שבתוך המזון לא פטר את היין שלאחר המזון'. אילו יין שלפני המזון אינו פוטר יין שבתוך המזון, היה רב חסדא דן במקרה זה שסמוך על לשון המשנה בדקדוק, ולא היה נזקק למקרה אחר. משמעות הדברים כדעת בעל ההשלמה ברכות מב א ופסחים קה א, בשם אביו וראב"ד, שיין שלפני המזון עדיף מזה שבתוך המזון ופוטר מברכה 'משום דלשתות עדיף מלשרות' (עיין ברכות מב ב). וכך נפסק בטוש"ע או"ח קעד ד. בעל ההשלמה בפסחים שם כתב שהרי"ף חולק, וסובר שלפני המזון אינו פוטר את שבתוך המזון. אך מן הירושלמי משמע שלא כדעת רי"ף, כאמור, ואנו דנים בשיטת הירושלמי.

שהרי אינה נאמרת ביום אלא אם לא אמר בלילה¹.
 בין כך ובין כך קשה להלן, למה אמרו 'אי זהו כבוד היום' והרי יש גם כבוד
 לילה,² ולמה הזכירו ברכת הגפן ולא אמרו בפשטות 'יין'.³
 לפיכך נראה לגרוס כנוסח כ"י רומי,⁴ שנשתבש מעט כרגיל בו:
 אמר ר' תנחום בר יודן, כבוד היום [קודם] לקדושת (הלום)⁵ הלילה,
 וקדושת הלילה (קדומת) [קודמת] לכבוד היום.

בגירסה זו אין ביום אלא 'כבוד' ואין בלילה אלא 'קדושה', ובזאת נסתלקו
 כל הקושיות הנזכרות. 'כבוד היום' זו שתיית יין ביום לפני הסעודה לכבוד
 השבת, ועליה אמרו 'אי זהו כבוד היום ... בורא פרי הגפן', כלומר ברכת הגפן
 בלבד בלא ברכת קידוש. 'קדושת הלילה' זהו קידוש הלילה שאומר בו ברכת
 קידוש.

ראש המאמר וסופו הם דבר והיפוכו, ונראה שנאמרו לצדדין: כבוד היום
 קודם לפי שביום עיקר השביתה ממלאכה, ומכבד אדם את השבת בסעודה
 יפה. הלכך אם יש לו יין משובח ויין פחות ישתה את המשובח ביום. וקדושת
 הלילה קודמת לפי שצריך לקדש את השבת בכניסתו להבדיל בינו לשאר
 ימים. הלכך אם יש לו כוס אחד בלבד, יקדש עליו בלילה.

נראה שזו היתה הגירסה הראשונה, ומפני שנאמר בה דבר והיפוכו וקשה
 לפרש, חילפוהו סופרים בנוסח הדפוס, שלשונו קרוב לתוספתא ובבלי
 הנזכרים. הלשון המחולף עניינו שווה, ובא לומר שהיום קודם ללילה בשבח
 היין, והלילה קודם ליום אם אין לו אלא כוס אחד. אלא שקשה לכנות את

1. רא"פ דחק ופירש את הרישא והסיפא שלא בהקבלה, וזה ודאי אי אפשר.
 2. מפני הדוחק תיקנו רש"ס ובעל ניר ומשבי"ח 'איזהו קדושת היום'. ברם מאמר זה
 הובא אצל הרבה ראשונים וכולם גרסו כגירסתנו.
 3. עיין ספר ניר.
 4. וטיקן 133.
 5. טעות: קודם < כלהלן 'קדומת' > הלום, ומפני הדמיון ל'היום' נתחלף מקומה.

קידוש הלילה 'כבוד הלילה' ואת ברכת הגפן 'קדושת היום', ואף ההמשך 'אי זהו כבוד היום בורא פרי הגפן' קשה כאמור, ודברים הללו מוכיחים כנוסח כ"י רומי.

ג.

קצת ראייה לנוסח זה מתוס' פסחים (קיג א' ד"ה דמשייר):

ומפרש מורי הר"י דקידוש יום קרי כיבוד יום. והכי איתא בירושלמי פרק שלשה שאכלו "רבי יוסי בשם רבי יעקב ב"ר אדא, איזהו כיבוד יום בפה"ג".

כבר עמד במראה הפנים לירושלמי שהדברים קשים, אילו נגרוס בדברי ר' תנחום בר יודן כנוסח הדפוס "כבוד היום קודם לכבוד לילה, קדושת הלילה קודמת לקדושת היום". לדעת הר"י ש'כבוד היום' זהו קידוש היום, נמצא שקידוש היום מכונה ברישא 'כבוד היום' ובסיפא 'קדושת היום', וקשה. אך לגירסת כ"י רומי יפים הדברים ומום אין בהם.

נוסח זה עולה יפה גם עם תלמוד השאילתות בבבלי פסחים (קו א'). לפנינו נוסח התלמוד:

ביום מאי מברך. אמר רב יהודה בורא פרי הגפן.^{טו}

אך בשאילתות (שאילתא נד),^{טז} באים הדברים בשינוי:

וביום מאי. אמר רב יהודה אקדשיה מרישא (-מראש הסעודה^{יז}). והא אמר מר שבת ויום טוב אין בהן קדושה על הכוס (-ביום. פסחים קה א'). אלא אמר רב יהודה בורא פרי הגפן, אתוויי כסא דחמרא וברוכי ומשתא משום כבוד שבת.^{יח}

טו. וכן גם בכ"י. ע' רד"ה 195 ואילך.

טז. מהדורת מירסקי שאילתא ס.

יז. ע' העתים שיובא להלן. רד"ה 205 פירש, מראש היום בבוקר.

יח. בדומה בשאילתא סה [מירסקי עד], ועיין ה"ג עמ' צב. לדעת רד"ה 202 ואילך, זו הסוגיה המקורית. לא ניוקק כאן לענין חילופי הנוסח, וע' רד"ה 198.

פירש בספר העתים, סי' קמג:

כי בחול אוכל אדם ואח"כ שותה בעת שמזדמן לו, אבל בשבת צריך להביא כוס ולברך עליו קודם שיאכל בפריסת מפה, והיא ב"פ הגפן הקרוי קידושא רבא.

דברי רב יהודה בסוגיית השאילתות מקבילים לדברים בירושלמי - ברכת הגפן היא 'כבוד שבת' שביום. רב יהודה בעל המאמר בשאילתות, הוא תלמידו של רב בעל המאמר בירושלמי.^ט

ד.

מגירסת כ"י רומי ופירושה אנו למדים שדברי רב בירושלמי 'איזהו כבוד היום בורא פרי הגפן' עולים עם דברי ר' תנחום בר יודן בלבד,^ז שייחד את ה'כבוד' ליום ואת ה'קידוש' ללילה. אבל הספרים הבאים מבבל - תוספתא ומכילתא דרשב"י^ח ובבלי - פירשו כי 'כבוד' הוא שתיית יין בתוך הסעודה בין בלילה בין ביום, כאמור, ובזמן האמוראים כינו גם לשתיית היום לפני המזון 'קידושא רבה' (פסחים קו א'), ובנוסח השאילתות שהובא להלן 'אקדשיה מרישא'. הרי בבבל יש כבוד בלילה וביום, וקידוש בלילה וביום. ובארץ ישראל אין כבוד אלא ביום ואין קידוש אלא בלילה.^{יב}

יט. ראבי"ה סי' תקח, ור"ד אבודרהם בענין מעריב של שבת, גורסים בפירוש 'אמר רב יהודה אמר רב'.

כ. רב קדם לר' תנחום בר יודן בכמה דורות (ע' רד"ה 215). מסתבר שר' תנחום מסר ברייתא כלשונה כמצוי בתלמודים, ורב פירש את דבריה (ושמא אף דברי רב עצמו נמסרו בידי ר' תנחום). רד"ה 216 כתב שרב פירש את המטבע 'כבוד היום' שמקורו בתוספתא.

כא. לתוספתא ע' ר"ש ליברמן, תוספת ראשונים ב עמ' 11; שם ד עמ' יב. למכילתא דרשב"י ע' תשובות הגאונים - הרכבי סי' רכט (בענין מכילתא דרשב"י כב יב, מכילתא דנויקין טז); תשובות הגאונים - עמנואל עמ' 198 ומה שציין. [הבאתי מעט מקורות הנצרכים, ואכמ"ל עוד.]

כב. השווה תשלום יפה עינים, פסחים קו ב ד"ה זמנין.